

I. SAMMANFATTNING

Varbergs fästning, som ägs av staten och förvaltas genom Statens fastighetsverk, tillhör det nationella kulturarvet. Byggnadstekniskt är fästningen imponerande med ovanligt höga yttre murverk. Fästningen har sedan länge utgjort ett dominant inslag i Varbergs stadsbild. Dess siluett mot västerhavet har blivit ett signum för staden. Byggnadsverket, som har stora symbolvärden i såväl dansk som svensk historia, belyser också fästningskonstens utveckling från medeltid till 1800-talet.

Fästningen har stor betydelse för staden som ett välbesökt turistmål. Det som lockar främst är de spännande och storslagna försvarsverken med utblickar mot staden och västerhavet. Lokalerna i slottskomplexet nyttjas till största delen av Länsmuseet med samlingar och temautställningar, som lockar många besökande. I slottet finns dessutom en restaurangrörelse i privat regi. Byggnaderna i norra delen av fästningen nyttjas som hyresbostäder, vandrarhem, utställningslokaler och arkiv.

1935 förklarades Varbergs fästning som byggnadsminnesmärke, nu benämnt statligt byggnadsminne (SBM). Varbergs fästning klassas som fast fornlämning, varför 2 kap. lagen av kulturminnen även ger skydd mot ingrepp i fästningens kulturlager.

Syftet med vårdprogrammet är att det skall utgöra beslutsunderlag för den framtida vården, underhållet och förvaltningen av den yttre anläggningen på Varbergs slott och fästning d.v.s all mark inom byggnadsminnets skyddsområde samt de yttre delarna av fortifikationerna: murar, vallgångar, trappor m.m.

Varbergs fästning innehåller och i vissa avseenden även döljer en 700-årig historia. Det vi nu ser, är en fästning från en mellanperiod i anläggningens historia, från 15-, 16- och 1700-talen. Den äldre medeltida historien är mera dold i fästningens inre planform, murverk och jordlager.

Den första anläggningen anses allmänt härstamma från tiden 1287-1300. Då skall greve Jacob av Halland byggde ett befäst hus uppe på borgklippan i Varberg. Anläggningen bestod då av två byggnader en i norr och en i söder. Åt väster var de förbundna med en hög försvarsmur. Den östra sidan, som vid tiden utgjordes av ett brant stup, hade troligtvis en palissad. Vid medeltidens slut fanns en rad byggnader längs platåns öst- och västsidor och byggnader och murar bildade en sluten borggård.

Det slott svenskarna belägrade under det Nordiska sjuårskriget 1565 var ett starkare fäste än medeltidsanläggningen. Nu fanns även yttre borggård i norr och anläggningen hade även fått försvarstorn. Under striderna mellan svenskarna och danskarna, då slottet intogs och återtogs, skedde stor förstörelse. Efter det danska återtagandet 1569 startades omfattande reparationsarbeten.

Runt 1600 moderniserades det medeltida fästet till en bastionfästning i enlighet med italienska och holländska fortifikatoriska idéer. Fästningen erhöll därmed den utsträckning den i stort bibehållit fram till nutid. Strax efter det att ytterligare en modernisering hade utförts tillföll fästningen 1645 Sverige. Under resten av 1600-talet skedde inga större förändringar av fästningen förutom rent underhåll.

Under 1700-talet tillkom ett antal nya byggnader för skilda ändamål. Bland annat förbättrades förläggningen av manskapet genom uppförandet av nya kaserner och nya förråd byggdes. I slutet av detta sekel kan ett visst förfall förmärkas. I början av 1800-talet ökade fästningens förfall och 1822 avfördes fästningen från rikets fasta försvar. Från 1848 till 1881 fick Varbergs fästning tjäna som fängelse och tre byggnader uppfördes för detta ändamål.

Ett återställande av det nationella monumentet startade på 1910-talet då en stabilisering av murarna i bastionsgördeln påbörjades. På 1920-talet fullföljdes renoveringen av fästningens yttre omslutande murar och omfattande rekonstruktionsarbeten utfördes i bastionernas förbindelsegångar och kasematter. Även fästningens försvarsvallar renoverades vid denna tidpunkt.

Under 1990-talet har omfattande renoverings- och rekonstruktionsarbeten utförts på den yttre anläggningen på Varbergs fästning. Kasematter och gångar i bastionerna Grå och Vita Munken har fått nya tätskikt och dräneringssystem. Borggården har försetts med kullerstensbeläggning och dräneringssystemet med öppnar rännalar har här återställts och förbundits med den rekonstruerade dammen i Dammbastionen. Vita Munkens vallgång med sina bröstvärn av jord och grästorv har återställts till sina fortifikatoriskt korrekta former. Anläggningens fortifikatoriska funktion har därmed till viss del förtydligats. Formerna på fästningsvallarna i övrigt är emellertid otydliga och härrör från 1920-talets restaureringsarbeten och då man förenklade vallformerna

Vårdprogrammet för den yttre anläggningen på Varbergs fästning redovisar målsättningar för utformningen av mark, vegetation samt de utvändiga delarna av försvarswerken inom fästningsområdet. Det sista kapitlet i vårdprogrammet innehåller, förutom en nulägesbeskrivning av varje delområde i fästningen, en detaljerad redovisning av åtgärder för att nå de uppställda målen.

Fastighetsverkets övergripande målsättning för Varbergs fästning är

- Att skydda fästningens kulturhistoriska värden samt att tydliggöra och levandegöra fästningens historia.
- Att i största möjliga omfattning hålla fästningsområdet öppet för besökande och att dessa kan röra sig på ett säkert sätt i fästningens skilda delar.
- Att i ett återställande bör speciellt det sena 1700-talet framhävas.

Ett urval av de viktigaste åtgärderna (Se utvecklingsblad)

- Förplatsen norr om slottet ordnas upp och dess tre skilda delar tydliggöres: försvarswerken i väster, vägen upp mot slottet samt den s.k. Lejonkulan.
- Vallformerna återställs på Höga kavaljeren, i bastionerna samt på kurtinerna.
- Ett fullständigt återställande av bastion Vita Munkens vallgång med kanonrör på fästningslavetter, kanonbäddningar m.m. Ett begränsat återställande av kanonplatser utföres på fästningen i övrigt.
- Dammbastionens parapetmur rekonstrueras.
- Rekonstruktion av fästningsbryggan och Swingelns battardeux.
- En kontinuerlig kontroll och fixering av lösa stenar i fästningen yttre murar.